14

fo".kq lglukeLrks=e~...

प्रियः शिक्षार्थिनः पूर्वतने पाठे भगवतः विष्णोः विशेषताभिः सह तेषां पूजा अर्थात् स्मरणयुक्तानां श्लोकानां विषये अस्मिन् पाठे भवन्तः विष्णोः अन्यनामानां विषये ज्ञास्यन्ति भवन्तः पठितवन्तः ।।

mís';kfu

एतत् पाठं पठनानन्तरं भवन्तः सक्षमाः भविष्यन्ति :

- श्लोकानां शुद्धरूपे उच्चारणे ;
- विष्णोः अनेकनामानि तथा तेषां अर्थं ज्ञापने ।

14.1 fo".kq lgòukeLrks= & ...

Lrks=e~ A

gfj% Å¡ A

fo'o fo".kqo"kV~dkjks HkwrhkO;HkoRçHkq% A

Hkwr—nHkwrHk`nHkkoks HkwrkRek HkwrHkkou% AA f AA

1. विश्वम् य: स्वयमेव ब्रह्माण्डः तथा सर्वत्र विद्यमान: अस्ति ।
2. विष्णु: य: प्रत्येकस्थाने विद्यमान: अस्ति ।
3. वषट्कार: यस्य यज्ञ तथा आहूतीनां समये आह्वानं भवति
4. भूतभव्यभवत्प्रभु: भूतवर्तमानभविष्यणां स्वामी
5. भूतकृत सर्वेषां जीवानां निर्माता
6. भूतभृत: सर्वेषां जीवानां पालनकर्ता
7. भाव: भावना
8. भूतात्मा सर्वेषां जीवानां परमात्मा
9. भूतभावन: सर्वेषां जीवानाम् उत्पत्ति: तथा पालनस्य आधार:

iwrkRek ijekRek p eqäkuka ijek xfr% A

v0;;% iq#"k% lk{kh {ks=Kks·{kj ,o p AA „ AA

10. पूतात्मा अत्यन्तपवित्रसुगन्धयुक्त:
11. परमात्मा परमा आत्मा

fVIi.kh

12. मुक्तानां परमा गतिः सर्वेषां आत्मानां कृते गम्यमानं अन्तिमं लक्ष्यम्
13. अव्ययः अविनाशी
14. पुरुषः पुरुषोत्तमः
15. साक्षी विना कस्यापि व्यवधानेन स्व स्वरूपभूतज्ञानेन सर्वदृष्टा
16. क्षेत्रज्ञः क्षेत्रं अर्थात् शरीरस्य ज्ञाता
17. अक्षरः कदापि क्षीणः न भवति

;kxk ;kxfonk urk ç/kkui#"k'oj% A

ukjflgoi% Jheku d'ko% i#"kkÙke% A ... AA

18. योगः येन योगेन प्राप्तिर्भवेत्
19. योगविदां नेता योगं ज्ञातृणां योगविदानां नेता
20. प्रधानपुरुषेश्वरः प्रधानः अर्थात् प्रकृतिपुरुषजीवानां स्वामी
21. नारसिंहवपुः नरस्य तथा सिंहस्य उभयोः चिन्हानि धारकः
22. श्रीमान् यस्य वक्षः स्थले सदा श्रीनिवसति ।
23. केशवः यस्य केशाः सुन्दराः सन्ति
24. पुरुषोत्तमः पुरुषाणाम् उत्तमः

lo% 'ko% f'ko% LFkk.kHkkrkfnfuf/kj0;;% A

lEHkok Hkkouk Hkrk çHko% çHkjh'oj% AA † AA

25 सर्वः सर्वदा सब कुछ जानने वाला

25. सर्वः सर्वदा सर्वं ज्ञाता

26. शर्वः विनाशकारी तथा पवित्रम्

27. शिवः सदा शुद्धः

28. स्थाणुः स्थिरं सत्यम्

29. भूतादिः पंचतत्वानाम् आधारः

30. निधिरव्ययः अविनाशि निधिः

31. सम्भवो स्वेच्छया उत्पन्नः

32. भावनः समस्तभोक्तानां फलं उत्पन्न कारकः

33. भर्ता समस्त संसारस्य पालन कर्ता

34. प्रभवः पंचमहाभूतानाम् उत्पत्ति कारकः

35. प्रभुः सर्वशक्तिमान् भगवान्

36. ईश्वरः यः विना कस्यापि सहायताया किमपि कर्तुं शक्यते

Lo;EHkq% 'kEHkqjkfnR;% iq"djk{kks egkLou% A
vukfnfu/kuks /kkrk fo/kkrk /kkrq#Ùke% AA ‡ AA

37. स्वयम्भूः यः सर्वेषां उपरि अस्ति ।

38. शम्भूः भक्तानां कृते सुखस्य भावनायाः उत्पत्तिः कारकः

39. आदित्यः अदितेः पुत्रः वामनः

40. पुष्कराक्षः यस्य नेत्रौ कमलवत् स्तः

41. महास्वनः महान् स्वरघोषयुक्तः

42. अनादिनिधनः यस्य आदिः निधनम् उभौ नास्ति

43. धाता शेषनागस्य रूपे विश्वं धारकः

44. विधाता कर्मणः तथा तस्य फलस्य रचयिता

45. धातुरुत्तमः अनंतादि अथवा सर्वेषां धारकः

vçes;ks â"khds'k% iùukHkks·ejçHk% A
fo'odekZ euqLRo"Vk LFkfo"B% LFkfojks /kzo% AA ^AA

46. अप्रमेयः यस्य ज्ञानं न भवितुं शक्यते

47. हृषीकेशः इद्रियाणां स्वामी

48. पद्मनाभः यस्य नाभो जगत् कारणरूपः पद्मः स्थितोऽस्ति

49. अमरप्रभुः ये देवाः अमराः सन्ति तेषां स्वामी

50. विश्वकर्मा विश्वः यस्य क्रया अस्ति अर्थात् विश्वस्य निर्माण कारकः

51. मनुः मननार्हः

52. त्वष्टा संहारसमये प्राणीनः क्षीणकर्ता

53. स्थविष्टः अतिशय स्थुलः

54. स्तविरःध्रुवः प्राचीनः एवं स्थिरः

d{kk & 5

fVIi.kh

vxkáå 'kk'orå —".kk ykfgrk{kå çrnuå A

çHkrfL=dd(/kke ifo= e³xy ije AA ‰ AA

55. अग्राह्यः यस्य कर्मेन्द्रियैः ग्रहणं न भवेत्

56. शाश्वतः यः सर्वेषु कोलेषु भवेत्

57. कृष्णः यस्य वर्णः श्यामः भवेत्

58. लोहिताक्षः यस्य नेत्रं रक्तं भवेत्

59. प्रतर्दनः यः प्रलयकलो प्रणीनां संहारं करोति

60. प्रभूतः यः ज्ञानैश्वर्यादिगुणेभ्यः

61. स्तस्त्रिककुब्धाम उपिर अधः तथा मध्ये यस्य त्रिदिक्षु धामाः सन्ति

62. पवित्रम् यः पवित्रं करोति

63. मङ्गलं परम् यः सर्वोत्तमः अस्ति तथा समस्ताशुभान् दूरीं करोति।

bl'kkuå çk.knå çk.kk T;s"Bå J"Bå çtkifrå A

fgj.;xHkk HkxHkk ek/kok e/kqlnuå AA ŠAA

64. ईशानः सर्वभूतानां नियान्ता

65. प्राणदः प्राणानां प्रदाता

66. प्राणो सदा जीवितः अस्ति

67. ज्येष्ठः सर्वाधिकः वयोवृद्ध

68. श्रेष्ठः — सर्वाधिकः प्रशंसनीयः

69. प्रजापतिः — ईश्वररूपे समस्तप्रजानां पतिः

70. हिरण्यगर्भो — ब्रह्माण्डरूपाण्डे व्याप्तः ।

71. भूगर्भो — पृथ्वी यस्य गर्भे अस्ति

72. माधवो — 'मा धाव' क्रीडा समये गोपिनां स्वरः

73. मधुसूदनः — मधुनामकीयस्य दैत्यस्य शत्रुः

bl'ojk foØeh /kUoh e/kkoh foØe% Øe% A
vuÙkek njk/k"kZ% —rK% —frjkReoku AA ‹ AA

74. ईश्वरो — सर्वशक्तिमान्

75. विक्रमी — शूरवीरः

76. धन्वी — धनुषयुक्तः

77. मेधावी — प्रबलमेधा(बुद्धि)शक्तियुक्तः

78. विक्रमः — शूरवीरः

79. क्रमः — विस्तारयुक्तः

80. अनुत्तमो — यस्योत्तमः अन्यः नास्ति

81. दुराधर्षः — यस्य दैत्यादिभिः पराजयं न भवेत्

82. कृतज्ञः — प्राणिनां कृतपुण्यानां ज्ञाता

83. कृतिः — सर्वात्मकः

84. आत्मवान् — स्वमहिमायां स्थितः

lqjs'k% 'kj.k 'keZ fo'ojsrk% çtkHko% A
vg% lEoRljks O;ky% çR;;% loZn'kZu% AA få AA

85. सुरेशः देवानाम् ईशः
86. शरणं दीनानां दुःखस्य हर्ता
87. शर्म परमानन्दस्वरूपः
88. विश्वरेताः विश्वस्य कारणः
89. प्रजाभवः यस्मात् सम्पूर्णप्रजा उद्भवति
90. अहः प्रकाशस्वरूपः
91. संवत्सरः कालस्वरूपे स्थितः
92. व्यालः सर्पवत् ग्रहतुं न शक्नुमः
93. प्रत्ययः प्रतीति रूपः
94. सर्वदर्शनः सर्वरूपेण कारणेन सर्वेषां नेत्रम्

vt% losZ'oj% fl)% fflf)% lokZfnjP;qr% A
o"kkdfijes;kRek lokZ;kxfofu%lr% AA ff AA

95. अजः अजन्मा
96. सर्वेश्वरः ईश्वराणाम् ईश्वरः
97. सिद्धः नित्यःसिद्धः
98. सिद्धिः सर्वाधिकः श्रेष्ठः

d{kk & 5

fVli.kh

99. सर्वादिः सर्वभूतानां कारणः

100. अच्युतः स्वस्वरूपशक्त्या पृथक् न भवति

101. वृषाकपिः वृषः (धर्मरूपः) कपिः रूपयुक्तः ।

102. अमेयात्मा यस्य आत्मनः मापं भवेत्

103. सर्वयोगविनिःसृतः सम्पूर्णबन्धनरहितः

olqoZlqeuk% lR;% lekRek lfEer% le% A
veks?k% iq.Mjhdk{kks o"kdekZ o"kk—fr% AA f„ AA

104. वसु यः सर्वेषु भूतेषु वसति

105. र्वसुमनाः यस्य मनः श्रेष्ठः अस्ति

106. सत्यः सत्यस्वरूपः अस्ति

107. समात्मा यः रागाद्वेषेभ्यः दूरम् अस्ति

108. सम्मितः समस्तपदार्थेभ्यः परिछिन्नः

109. समः सदा समस्त विकार रहितः ।

110. अमोघः यः स्मरणानन्तरं निश्चित् रूपेण फलं यच्छति ।

111. पुण्डरीकाक्षो हृदयस्थे कमले व्याप्तः भवति ।

112. वृषकर्मा यस्य कर्मधर्मस्वरूपः वर्तते

113. वृषाकृतिः यः केवलं धर्मार्थं शरीरं धारयति

d{kk & 5

fVIi.kh

#æk cgf'kjk cH#fo'o;kfu% 'kfpJok% A
ver% 'kk'orLFkk.kqoZjkjksg% egkrik% AA f… AA

114. रुद्रो दखहर्ता
115. बहुशिर बहुशिरयुक्तः ।
116. बभ्रूः लोकानां भरणकर्ता
117. र्विश्वयोनिः विश्वस्य कारणः
118. शुचिश्रवाः यस्य नामश्रवणीयः अस्ति
119. अमृतः यस्य कदापि मरणं न भवति ।
120. शाश्वतस्थाणुः नित्यः स्थिरः
121. वरारोहः यस्य आरोहः श्रेष्ठः अस्ति ।
122. महातपाः यस्य तपः महान् वर्तते ।

loZx% lofon~Hkkuqfo"oDlsuks tuknZu% A
osnks osfon0;³xks osnk³xks osfor~ dfo% AA f† AA

123. सर्वगः यः सर्वत्र व्याप्तः अस्ति
124. सर्वविद्भानुः यः सर्वज्ञः तथा भानुस्वरूपः अस्ति
125. विश्वक्सेनः यस्य समक्षे कापिसेना स्थगितुं न शक्यते ।
126. जनार्दनः दुष्टजनान् नरकादिषु प्रेषयिता ।
127. वेदः वेदरूपः

128. वेदविद्   वेदानां ज्ञाता

129. अव्यङ्गः   यः केनापि ज्ञानेन रिक्तः नास्ति

130. वेदाङ्गो   वेदाः यस्य अङ्गस्वरूपाः सन्ति

131. वेदवित्   वेदानां ज्ञाता

132. कविः   सर्वदृष्टा

ykdk/;{k% lqjk/;{kk /kek/;{k% —rk—r% A
prqjkRek prqO;Zwg'prqnZ"Vª'prqHkqZt% AA f‡ AA

133. लोकाध्यक्षः   सर्वलोकानां निरीक्षणकारकः

134. सुराध्यक्षः   देवानाम् अध्यक्षः

135. धर्माध्यक्षः   धर्माधर्मस्य साक्षात्कर्ता

136. कृताकृतः   चतुर्व्युहयुक्तः

137. चतुरात्मा   चतस्रः पृथतक् विभूतियुक्तः

138. चतुर्व्यूहः   चतुर्व्यूहयुक्तः

139. चतुर्दंष्ट्र   चतुर्दन्त तथा सिंह युक्तः

140. चतुर्भूजः   चतुर्भुजः

fVIi.kh

Hkkft".kqHkkZtuks Hkksäk lfg".kqtZxnkfntk% A
vu?kks fot;ks tsrk fo'o;kfu% iqulZol% AA f^AA

141. भ्राजिष्णु: एकरसप्रकाशस्वरूपः

142. भोजनम् प्रकृतिरूपः भोज्यामाया ।

143. भोक्ता पुरुषरूपं प्रकृतिं भोक्ता

144. सहिष्णु: दैत्यानपि सहनकारकः

145. जगदादिजः जगतः आदेः उत्पन्नः

146. अनघः यस्मिन् पापः नास्ति

147. विजयो ज्ञानवैराग्येण तथा ऐश्वर्येण विश्वस्य विजेता

148. जेता समस्त भूतानां विजेता

149. विश्वयोनिः विश्वस्य जन्मदाता

150. पुनर्वसु: वारं वारं सरीरे वसति

miUæks okeu% çka'kqjeks?k% 'kfp:ftZr% A
vrhUæ% l³xzg% lxks /k`rkRek fu;eks ;e% AA f‰ AA

151. उपेन्द्रः अनुजरूप से इंद्र के पास रहने वाले

151. उपेन्द्रः स्वर्गे उपेन्द्रपदयुक्तः

152. वामनः सम्यक् रूपेण भजनयोग्यः ।

153. प्रांशु त्रिलोकान् उल्लंघनेने ऊर्ध्वः अभवत्

154. अमोघः — यस्य चेष्टा व्यर्थः न भवति

155. शचिः — स्मरण कारकानन् पवित्रं कारकः

156. ऊर्जितः — अत्यन्तः बलयुक्तः

157. अतीन्द्रः — यः बले तथा ऐश्वर्ये इन्द्रतः अग्रे अस्ति

158. सङ्ग्रहः — प्रलयसमये समये सर्वेषां संग्रहकारकः ।

159. सर्गः — जगतः तथा जगत्कारणः

160. धृतात्मा — स्वस्वरूपं एकरूपेण धारयति

161. नियमः — प्रजाः नियमितकारकः तथा शौच सन्तोष तपः स्वाध्याय स्वरूपः

162. यमः — अहिंसा सत्यः अस्तेयः ब्रह्मचर्यः अपरिग्रहः स्वरूपः

o|k o|% Ink;kxh ohjgk ek/kok e/k% A
vrhfUæ;k egkek;k egkRlkgk egkcy% AA fŠ AA

163. वेद्यः — कल्याणमिच्छकानां ज्ञेयः

164. वेद्यः — सर्वासां विद्यानां ज्ञाता

165. सदायोगी — सदा प्रत्यक्षरूपे भवति

166. वीरहा — धर्मरक्षार्थम् असुरान् मारकः

167. माधवः — विद्यायाः पतिः

168. मधुः — शहद् प्रसन्नताम् उत्पत्तिकर्ता

169. अतीन्द्रीयः — इन्द्रियेभ्यः परम्

d{kk & 5

fVIi.kh

170. महामायः मयाविनां स्वामी

171. महोत्साहः जगतः उत्पत्तौ स्थितौ तथा प्रलये तत्परः

172. महाबलः सर्वशक्तिमानः

egkcqf) egkoh;ks egk'kfäegk|qfr% A
vfunsZ';oiq% Jhekues;kRek egkfæ/k`d~ AA f‹ AA

173. महाबुद्धिः सर्वाधिको बुद्धिमानः

174. महावीर्यः संसारोत्पत्तेः कारणस्वरूपः

175. महाशक्तिः अतिमहान् शक्तेः तथा सामर्थ्यस्य स्वामी

176. महाद्युतिः यस्या बाह्या तथा आंतरिका ज्योतिः महान्तमास्ति ।

177. अनिर्देश्यवपुः यस्य वर्णनं न भवितुं शक्यते

178. श्रीमान् यस्मिन श्रीरस्ति

179. अमेयात्मा यस्यात्मा सर्वप्राणिभिः अमेयास्ति

180. महाद्रिधृक् मंदराचलं तथा गोवर्धनं धारकः ।

egs"oklks egh Hkrkl Jhfuokl% lrka xfr% A
vfu#)% lqjkuUnks xksfoUnks xksfonka ifr% AA „å AA

181. महेष्वासः यस्य धनुः महान् अस्ति ।

182. महीभर्ता प्रलयकालीने जले निमज्जितः ।

183. श्रीनीवासः श्रियः निवासः

184. सतां गतिः संतजनानां पुरुषार्थसाधनस्य हेतुः

185. अनिरूद्धः प्रादुर्भवसमये केनापि निरुद्धः न भवति

186. सुरानन्दः सुरेभ्यः आनन्दं दायकः

187. गोविन्दः वाणीं प्राप्तिं कारकः

188. गोविदां पतिः गौपतिः

ejhfpnZeuks gal% lqi.kksZ HkqtxksÙke% A

fgj.;ukHk% lqrik% iùeukHk% çtkifr% AA „f AA

189. मरीचि तेजस्विनां परमो तेजः

190. दमनः राक्षसाणां पतिः

191. हंसः संसारभयं नष्टकारकः

192. सुपर्णः धर्माधर्मस्य सुन्दरपक्षयुक्तः

193. भुजगोत्तमः भुक्चालनेषु उत्तमः

194. हिरण्यनाभः स्वर्णवत् नाडीयुक्तः

195. सुतपाः सुन्दरतपोयुक्तः

196. पद्मनाभः पद्मवत् सुन्दरनाभियुक्तः

197. प्रजापतिः प्रजानां पिता

veR;q% loZ–d~ flag% lU/kkrk lfU/keku~ fLFkj% A
vtks nqe"kZ.k% 'kkLrk foJqrkRek lqjkfjgk AA ,,, AA

198. अमृत्युः	यस्य मृत्युः न भवति
199. सर्वदृक्	प्राणिनां कर्माकर्मस्य दृष्टा
200. सिंहः	हननं कारकः
201. सन्धाता	मनुष्यान् स्वकर्मफलदायकः
202. सन्धिमान्	फलस्य भुक्ता
203. स्थिरः	सदा एकरूपः
204. अजः	भक्तानां हृदये निवासकर्ता तथा असुराणां संहारकर्ता
205. दुर्मषणः	दानवादिभिः असह्यः
206. शास्ता	श्रुत्या तथा स्मृत्या सर्वेषाम् अनुशासनकर्ता
207. विश्रुतात्मा	सत्यज्ञानादिरूपः आत्मनः विशेषरूपेण श्रेता
208. सुरारिहा	सुराणां शत्रून् हन्ता

x#x#Rreks /kke lR;% lR;ijkØe% A
fufe"kks·fufe"k% lXoh okpLifr#nkj/kh% AA ,,… AA

209. गुरुः	सर्वाषां विद्यानां उपदेष्टा तथा सर्वेषां जन्मदाता
210. गुरुतमो	ब्रह्मादिभ्यः कृते ब्रह्मविद्यां प्रदाता
211. धाम	परमज्योतिः

fVIi.kh

212. सत्यः	सत्यभाषणरूपः धर्मस्वरूपः
213. सत्यपराक्रमः	यस्य पराक्रमः सत्यः अस्ति ।
214. निमिषः	यस्य नेत्रे योगनिद्रायाम् उन्मीलिते स्तः
215. अनिमिषः	मत्स्यरूपः
216. स्रग्वी	वैजयन्तीं मालां धारकः
217. वाचस्पतिरुदारधीः	विद्यायाः पतिः तथा सर्वेषां पदार्थानां प्रत्यक्षकर्ता

vxz.khxzke.kh% Jheku~ U;k;k urk lehj.k% A
lglzew/kk fo'okRek lglk{k% lglzikr~ AA „† AA

218. अग्रणी	मुमुक्षून् उत्तमे पदे नेता
219. ग्रामणीः	भूतग्रामस्य नेतृत्वकर्ता
220. श्रीमान्	यस्यः श्रीः कान्ति सर्वाधिका उन्नता अस्ति
221. न्यायः	न्यायस्वरूपः
222. नेता	जगतरूपयन्त्रस्य चालकः
223. समीरणः	श्वासरूपेण प्राणिनां चेष्टाकर्ता
224. सहस्रमूर्धा	सहस्रशिरयुक्तः
225. विश्वात्मा	विश्वस्य आत्मा
226. सहस्राक्षः	सहस्रनेत्रयुक्तः
227. सहस्रपात्	सहस्रचरणयुक्तः

d{kk & 5

fVIi.kh

vkorluk fuoÙkkRek lo`r% lEçenu% A
vg% lorZdks ofàjfuyks /kj.kh/kj% AA „‡ AA

228. आवर्तनः संसारचक्रस्य आवर्तनकारकः
229. निवृत्तात्मा संसारबन्धनात् निवृतः
230. संवृतः आच्छादनयुक्तयाः अविद्ययाः आच्छादितः
231. सम्प्रमर्दनः स्वरूद्र तथा कालरूपेण सर्वेषां मर्दनकारकः
232. अहः संवर्तकः दिनस्य प्रवर्तकः
233. वह्निः हव्याः वहनकारकः
234. अनिलः अनादिः
235. धरणीधरः वराहरूपे पृथ्व्याः धारकः

ikBxr ç'u 14-1

(1) रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए –

1. भूतकृद्भूतभृद्भावो .... भूतभावनः ।।
2. पूतात्मा परमात्मा च .... परमा गतिः ।
3. योगो .... नेता प्रधानपुरुषेश्वरः ।
4. स्वयम्भूः शम्भुरादित्यः .... महास्वनः ।
5. अप्रमेयो .... पद्मनाभोऽमरप्रभुः ।

6. अग्राह्यः शाश्वतः कृष्णो .... प्रतर्दनः ।

7. ईशानः .... प्राणो ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः ।

8. सुरेशः .... शर्म विश्वरेताः प्रजाभवः ।

9. अजः सर्वेश्वरः सिद्धः सिद्धिः ....।

Hkoùr% fd% f'kf{kroùr%

- श्लोकानां शुद्धरूपे उच्चारणे ।
- विष्णोः अनेकनामानि तथा तेषां अर्थं ज्ञापने ।

ikBkUrk% ç'uk%

1. निम्नलिखितानि पदानि अर्थं लेखनीय –

   अ) समीरणः

   ब) अग्रणीर्ग्रामणीः

   स) विश्वुतात्मा

   द) भुजगोत्तमः

   य) अनिरुद्धः

   व) अनिर्देश्यवपुः

   र) वीरहा

mÙkjekyk

fVi.kh

14.1

(1)

1. भूतारमा
2. मुक्तानां
3. योगविदां
4. पुष्काराक्षो
5. हृषीकेशः
6. लोहितास्क्षः
7. प्राणहः
8. शरणं
9. सर्वदिरच्युतः